

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ТЕРНАВСЬКА АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА

УДК 343.811

**ЗАПОБІГАННЯ СУЇЦИДУ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ
У ВИПРАВНИХ КОЛОНІЯХ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Поліщук Геннадій Сергійович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент

Шкута Олег Олегович,

Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,
в.о. завідувача кафедри професійних та спеціальних дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

Сингаївська Інна Володимирівна,

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського,
доцент кафедри спеціально-правових дисциплін

Захист відбудеться 13 листопада 2019 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03035, Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 8 жовтня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Одним із стратегічних напрямів Національної стратегії у сфері прав людини (2015 р.), є забезпечення права на життя, яке, відповідно до ст. 3 Конституції України, визнається найвищою соціальною цінністю, а його захист є обов'язком держави. Незважаючи на позитивні зрушення у сфері дотримання прав людини, злободенною, зокрема, залишається проблема щодо визначення дієвих способів і шляхів запобігання девіантній поведінці у сучасному суспільстві, зокрема такої її небезпечній формі, як суїцид.

Суїцид як форма девіантної поведінки людини, спрямована на навмисне позбавлення себе життя, є свідомим нехтуванням цією цінністю. Тобто, це деструктивне явище можна розцінювати як злочин людини проти себе самої та віднести його до найбільш складних і болючих психолого-правових проблем сьогодення. Одним з показників рівня охорони життя та здоров'я в установах виконання покарань є число випадків неприродної смерті, зокрема суїциду. Слід зауважити, що темпи поширення цього негативного явища зростають і перетворюються на серйозну соціальну проблему, а різке зростання випадків вчинення суїциду негативно впливає на стабільне функціонування установ виконання покарань та унеможливорює гарантування безпеки спецконтингенту, що є одним із основних обов'язків персоналу установ виконання покарань. Так, якщо у 2015 р. у виправних колоніях було зареєстровано 31 випадок суїциду, то у 2017 р. – їх кількість збільшилася до 33, хоча кількість засуджених, утримуваних в установах Державної кримінально-виконавчої системи зменшилась на третину. Відповідно до статистичних даних Державної кримінально-виконавчої служби України станом на 31 грудня 2018 р. в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах було зареєстровано 46 випадків суїциду, з них 33 – у виправних колоніях¹.

Враховуючи розповсюдженість проявів агресивної поведінки засуджених у виправних колоніях, значну соціальну небезпеку суїциду, його негативний вплив на процес виправлення та збереження психічного здоров'я особистості, проблема визначення детермінуючих чинників та ефективних заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях зберігає свою теоретичну і практичну актуальність для кримінально-виконавчої системи України.

Водночас, дотепер немає єдиного як міжгалузевого, так і правового підходу до феномену суїциду. Триває дискусія щодо доцільності віднесення суїциду до елементів предмета кримінології, а відтак, – розгляду його як об'єкту кримінологічних досліджень, або ж вивчати суїцид лише як психосоціологічну проблему. Разом із тим, тісний зв'язок між суїцидом і віктимністю в її широкому розумінні, подібність детермінаційного комплексу злочинності та суїциду, наявність значної кількості випадків, коли суїцидальна поведінка є результатом доведення до самогубства, суттєва кореляція показників злочинності та суїциду дають підстави щодо вивчення суїциду з позицій кримінологічної теорії.

¹ Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. *Державна кримінально-виконавча служба України*. 2019. URL: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/897643>

Відтак, необхідність розвитку наукової думки про суїцид як кримінологічне явище актуалізує вивчення суїциду серед засуджених як самостійного об'єкта дослідження. У спеціальній літературі, вітчизняній і зарубіжній, питанню запобігання суїциду в установах виконання покарань приділялась значна увага. Так, Ю. В. Александров, А. Г. Амбрумова, Ю. М. Антонян, В. В. Білецький, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, С. В. Бородін, Е. К. Волконська, М. Г. Дебольський, О. М. Джужа, О. Г. Єрмолаєва, З. В. Журавська, О. Г. Колб, І. А. Матвеєва, Л. М. Мелентьєв, А. С. Михлин, О. М. Моховіков, В. В. Новіков, Г. С. Поліщук, Г. О. Радов, В. В. Розанов, І. В. Сингаївська, В. М. Синьов, Р. Стіліха, О. В. Старков, В. В. Суліцький, В. А. Тихоненко, Г. Ф. Хохряков, В. О. Шаповалов, Р. А. Шахманов, О. О. Шкута, І. В. Шмаров та інші науковці висвітлювали окремі питання проблеми суїциду та пов'язаних з ним явищ в установах виконання покарань. Окрема увага кримінологічним проблемам удосконалення запобіжної діяльності у цій сфері була приділена у кандидатській дисертації А. П. Тищенко «Профілактика суїцидальної поведінки засуджених у місцях позбавлення волі» (1993 р.), Л. М. Шестопалової «Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії» (2001 р.), В. О. Кірієнка «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство» (2017 р.), які представляють значний науковий інтерес для осмислення проблеми суїциду для українського суспільства.

Наукові положення, сформульовані зазначеними дослідниками, мають важливе теоретичне і практичне значення. Водночас значна кількість питань концептуального визначення, характеру, змісту та основних напрямів запобігання суїциду серед засуджених залишається невирішеною. Крім того, стан і тенденції суїциду серед засуджених у виправних колоніях України, що зумовлені впливом специфічних (пенітенціарних) чинників, викликає необхідність комплексного дослідження феномену суїциду серед засуджених на сучасному етапі, його характеристик і особливостей детермінації з метою удосконалення відповідної запобіжної діяльності.

Зазначені обставини й зумовили обрання теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (Указ Президента України № 631/2012), Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (Указ Президента України № 501/2015), Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України (розпорядження Кабінету Міністрів України № 654/2017) та відповідає Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 26 грудня 2017 р., протокол № 28/1).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 25 листопада 2015 р. (протокол № 22) та включена до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 777, 2015 рік).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних засад запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України, формулювання пропозицій щодо його удосконалення, науково обґрунтованих правових та організаційних засад його забезпечення.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких *задач*:

- з'ясувати сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України;
- систематизувати наукові підходи до визначення понять «суїцид серед засуджених», «запобігання суїциду серед засуджених» та їх змісту;
- розглянути зарубіжний досвід запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях
- здійснити аналіз стану, структури та динаміки суїциду серед засуджених у виправних колоніях України;
- охарактеризувати взаємозв'язок суїциду серед засуджених та злочинності у виправних колоніях України, його форми та щільність (наявність кореляцій);
- надати кримінологічну характеристику особи суїцидента у виправних колоніях України та визначити кримінологічно значущі риси осіб даної категорії;
- визначити детермінанти суїциду серед засуджених у виправних колоніях України;
- розглянути загальносоціальні заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях, виробити пропозиції щодо їх удосконалення;
- розкрити зміст спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях і виробити рекомендації щодо удосконалення запобіжної діяльності у цій сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані з виникненням і проявом суїцидальних явищ під час відбування покарання у виді позбавлення волі у виправних колоніях.

Предметом дослідження є запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових та спеціальних методів і підходів, що забезпечили об'єктивний аналіз досліджуваного предмета. За допомогою *історичного* методу досліджено та окреслено сучасний стан наукової розробки обраної теми дослідження (підрозділ 1.1). *Формально-логічний* метод надав можливість сформулювати поняття, класифікувати їх, усунути неточності та суперечності, зокрема при визначенні понять суїциду серед засуджених і запобігання йому (підрозділи 1.2, 2.4, 3.1, 3.2). У процесі дослідження положень зарубіжного кримінально-виконавчого законодавства та шляхів його імплементації у вітчизняне законодавство застосовано *порівняльно-правовий* метод (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2). *Документальний* метод та *статистичний* аналіз дали можливість оцінити основні статистичні показники, що відображають стан і тенденції суїциду серед засуджених у виправних колоніях України, а також кримінологічну характеристику особи суїцидента (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Метод *соціологічного опитування* використано для з'ясування детермінант суїциду серед засуджених у виправних колоніях

України, зокрема при визначенні прогалин у правовому та організаційному забезпеченні діяльності установ виконання покарань щодо запобігання суїциду серед засуджених (підрозділ 2.4).

Емпіричну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані Державної пенітенціарної служби України та Державної кримінально-виконавчої служби України, що відображають стан суїциду серед засуджених в установах виконання покарань у 2008–2018 рр.; анкетування та опитування 99 працівників оперативних відділів, відділів охорони, режиму та нагляду, соціально-психологічної служби та медичної частини в установах виконання покарань Київської, Житомирської та Чернігівської областей, 382 засуджених, які відбували покарання у виправних колоніях Дніпропетровської, Житомирської, Рівненської, Херсонської, Черкаської та Чернігівської областей, а також матеріали особових справ 76 засуджених, у тому числі тих, які вчинили акт суїциду.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним дослідженням питань запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України, в якому запропоновано шляхи удосконалення запобігання йому, сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, нових у концептуальному плані та важливих для кримінологічної та кримінально-виконавчої науки, а також правозастосовної практики, зокрема:

вперше:

- визначено зміст та сформульовано наукове визначення суїциду серед засуджених як явища, що існує на двох рівнях – абстрактному (масовому та статистично стійкому) та конкретному (індивідуальному);

- розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики суїциду серед засуджених у виправних колоніях України з виокремленням відомостей про стан, структуру й динаміку, причини та умови, які сприяють їх учиненню, соціально-психологічні ознаки засуджених-суїцидентів, а також наведено кореляційні зв'язки між окремими елементами, зокрема, доведено зв'язок поведінки потерпілих з ефективністю вжитих заходів запобігання;

- сформульовано поняття запобігання суїциду серед засуджених, та визначено його як комплекс взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних та індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення основних детермінантів суїциду серед засуджених, їх нейтралізацію (послаблення впливу) та блокування на макро-, мезо- та мікросоціальному рівнях, у особистісному та ситуативному вимірах;

удосконалено:

- кримінологічне розуміння феномену суїциду серед засуджених до позбавлення волі, що постає деструктивною формою руху соціальної матерії, генеза якої не обмежується кримінально-виконавчим часоплином, але може бути ним ускладнена, обтяжена, загострена, у зв'язку з чим обґрунтовано, що система запобігання суїциду у виправних колоніях повинна включати широкий спектр заходів загальносоціального предикатного, пенітенціарного та постпенітенціарного характеру, розгортатися в межах єдиної загальнодержавної стратегії запобігання суїциду з відповідною специфікацією до умов відбування та виконання покарань;

– кримінологічний портрет засудженого, схильного до суїциду, зокрема його типові соціально-демографічні, кримінально-правові та соціально-рольові характеристики;

– теоретичне положення щодо психологічного та кримінально-криміногенного значення й змісту демонстративно-шантажного та істинного суїцидів серед засуджених, їх ролі у механізмі протікання конфлікту між засудженим та адміністрацією установи виконання покарань, реалізації протестної та замісної функції суїциду;

– систему аргументів на користь наукової позиції щодо наявності кореляційно суттєвих, а також зумовлюючих зв'язків суїциду з насильницькою злочинністю в установах виконання покарань (значення розрахованого коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона між індексами інтенсивності вчинення вбивств і суїцидів у виправних колоніях України становить 0,85472, що відповідно до шкали Чеддока дає підстави стверджувати про наявність сильної позитивної кореляції між вбивствами та суїцидами);

– визначення головних детермінант суїциду серед засуджених у виправних колоніях України, на підставі чого зроблено висновок про визначальний зумовлюючий вплив специфічних (пенітенціарних) чинників, а саме ізоляцію від суспільства й розміщення в замкнутому середовищі, постійне спілкування з обмеженим колом осіб, почуття «інформаційного голоду», конфліктні стосунки з іншими засудженими, негативні явища субкультури засуджених;

дістало подальший розвиток:

– положення про комплексний підхід у запобіганні суїциду на основі взаємодії суб'єктів запобіжної діяльності зі спеціально уповноваженим державою органом, одним із завдань якого мала б бути координація діяльності державних, релігійних та громадських органів і організацій на всіх рівнях запобігання суїциду серед засуджених;

– характеристика спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання суїциду серед засуджених, які запропоновано удосконалити шляхом: ретельної діагностики та виявлення психічних розладів і відхилень у осіб, засуджених до позбавлення волі; проведення профілактичних заходів щодо осіб з психічними розладами; надання медичної, психіатричної, психологічної допомоги особам, які здійснили акт членушкодження чи спробу суїциду; антисуїцидальної специфікації національного превентивного механізму та роботи відділень соціально-психологічної служби виправних колоній; блокування розвитку особистісних суїцидогенних факторів і нейтралізації суїцидогенних ситуацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – шляхом запровадження міжнародних правових стандартів до проекту Закону України «Про превентивні і компенсаційні засоби у зв'язку з катуванням, нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням або покаранням щодо засуджених та осіб,

узятих під варту, та впровадження інституту пенітенціарних судів» (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 7 листопада 2016 р. № 04-18/12-2289);

– *практичній діяльності* – при удосконаленні діяльності Центрального міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України, а також виправних колоній, які входять до сфери діяльності такого управління (акт Центрального міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України від 15 січня 2019 р.);

– *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінально-виконавчого права, а також під час проведення різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та у системі підвищення кваліфікації працівників органів з питань пробації (акти Інституту кримінально-виконавчої служби від 2 вересня 2017 р. та 29 січня 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено у статтях, підготовлених з Г. С. Поліщуком «Запобігання доведенню до самогубства засуджених у виправних колоніях: віктимологічні аспекти», Запобігання суїциду серед засуджених до довічного позбавлення волі», «Заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях та шляхи їх удосконалення» (особистий внесок автора – 75%, 1,4 друк. арк.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, круглому столі, зокрема: «Актуальні питання застосування кримінально-виконавчого законодавства» (м. Київ, 18 березня 2015 р.); «Пенітенціарна теорія та практика очима молодих науковців» (м. Київ, 17 квітня 2015 р.); «Модернізація системи вищої освіти в контексті закону України «Про вищу освіту» (м. Чернігів, 5 червня 2015 р.); «Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція» (м. Київ, 27 листопада 2015 р.); «Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії» (м. Харків, 4-5 грудня 2015 р.); «Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти» (м. Київ, 24 грудня 2015 р.); «Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса)» (м. Львів, 29 січня 2016 р.); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 25 березня 2016 р.); «Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ» (м. Київ, 21 січня 2017 р.); «Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія» (м. Харків, 27 квітня 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 19 наукових публікаціях, з яких 5 статей – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, чотири у зарубіжних юридичних виданнях (Республіки Білорусь, Молдова, Польща), 10 статей – у збірниках тез наукових доповідей, що оприлюднені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і під час проведення круглого столу.

Структура дисертації. Робота складається із анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (196 найменувань на 20 сторінках) і одинадцяти додатків на 35 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 220 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 152 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; наведено характеристику апробації та публікацій авторки, у яких відображено основні положення роботи, зазначено структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади дослідження запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Сучасний стан наукових досліджень проблем запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України»* проведено ретроспективний аналіз наукових уявлень про запобігання суїциду на теренах сучасної України та виділено три етапи їх розвитку.

Перший етап – імперський (XVIII–XIX ст.) характеризується наявністю правових норм, що базувались на основі християнських традицій і церковних установлень, та регулювали відповідальність за самогубство. Так, до кінця XIX ст. самогубство та замах на самогубство вважалися злочином і підлягали суворому покаранню. Другий етап – радянський (поч. XX ст. – 1991 р.) – виокремлення суїцидології в самостійну наукову дисципліну, розвиток правознавцями спільно з психологами та соціологами гіпотези про взаємозв'язок агресії та аутоагресії, запровадження досліджень суїциду як суто кримінологічного явища та виокремлення засуджених в окрему категорію суїцидентів. Істотним недоліком наукових переконань того часу є тенденція до обмеження аналізу явища суїциду рамками окремої галузі наукових досліджень, прагненням відшукати єдину або головну причину скоєння суїциду. Третій етап – сучасний (1991 р. – дотепер) пов'язаний з ідеєю переходу суспільства від індустріального до постіндустріального розвитку. Центральною домінантою стає гуманізація всіх сторін життєдіяльності суспільства в цілому і окремої людини зокрема. Вчені розширюють коло наукових інтересів до вивчення

віктимологічних аспектів суїцидальної поведінки засуджених та індивідуально-психологічних особливостей засуджених, що вчиняли спробу суїциду.

Надано системний опис та пояснення ступеню дослідженості запобігання суїциду серед засуджених у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців. Зауважено, що з розвитком наукових уявлень про суїцид як кримінологічне явище виникла необхідність визначення поняття суїциду серед засуджених як самостійного об'єкта дослідження.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та загальна характеристика суїциду серед засуджених у виправних колоніях України як соціально деструктивного явища»* здійснено аналіз наявних в науці підходів до визначення суїциду як специфічного кримінологічного феномену.

Зауважується, що відсутність у кримінологічній науці та теорії кримінально-виконавчого права чіткого визначення поняття суїциду серед засуджених у виправних колоніях негативно позначається і на формуванні цілісної концепції удосконалення практики відповідної запобіжної діяльності. Через характеристику ідентифікуючих ознак та соціально-негативних наслідків суїциду серед засуджених визначені його кримінологічно значущі аспекти. На основі проведеного дослідження наукових точок зору щодо поняття та соціальної природи суїциду, сформульовано визначення суїциду серед засуджених як асоціального, девіантного та деструктивного явища, яке знаходить діяльнісний прояв в усвідомленій, вольовій аутодеструктивній поведінці засуджених, що є наслідком соціально-психологічної дезадаптації особистості та має на меті позбавлення себе життя і, як наслідок, настання смерті.

У підрозділі 1.3 *«Зарубіжний досвід запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях»* доведено, що очевидні євроінтеграційні прагнення України сформувати основи правової, соціально орієнтованої держави вимагають вивчення та втілення в життя позитивного зарубіжного досвіду виконання покарань у вигляді позбавлення волі, зокрема й урахування важливості запобігання суїциду серед засуджених, що має бути одним з пріоритетних завдань, поставлених перед персоналом установ виконання покарань, який відповідає за збереження життя та здоров'я засуджених.

Досліджено та узагальнено зарубіжний досвід запобігання суїциду серед засуджених, зокрема особливості запобіжної діяльності у таких країнах як Азербайджан, Великобританія, Естонія, Канада, Норвегія, США, Фінляндія, Чехія Швеція та Японія. З'ясовано, що важливими складовими діяльності щодо запобігання суїциду серед засуджених у зарубіжних країнах є: розвинена мережа некомерційних громадських і релігійних організацій (США, Великобританія, Швеція, Фінляндія, Норвегія), підтримка громадських організацій, які надають допомогу потенційним суїцидентам, на державному рівні (Великобританія, США), наявність національних програм з вивчення причин та запобігання суїциду (Великобританія, Норвегія, США, Фінляндія, Швеція), наявність державного органу, який здійснює моніторинг суїцидальних тенденцій у країні та реалізує державну політику у сфері запобігання суїциду (Японія). Проведений аналіз дав підстави для висновку, що для ефективного запобігання суїциду серед

засуджених має бути розроблена доктринальна модель державної політики у сфері запобігання суїциду серед засуджених, а саме вироблені основні напрями такої політики; поставлені стратегічні завдання й створений алгоритм запобігання суїциду з можливістю залучення інфраструктури, засобів масової інформації та громадськості; окреслене коло суб'єктів, що здійснюватимуть поставлені завдання й функції та визначений обсяг їх повноважень, прав, обов'язків. Необхідною умовою вдалого втілення в життя такої державної політики має стати комплексний підхід, що передбачає взаємодію суб'єктів запобіжної діяльності зі спеціально уповноваженим державою органом, одним з завдань якого мала б бути координація діяльності відповідних суб'єктів запобігання на всіх рівнях.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Стан, структура та динаміка суїциду серед засуджених у виправних колоніях України»* на основі статистичних відомостей Державної пенітенціарної служби України та Державної кримінально-виконавчої служби України з'ясовано абсолютні, середні та відносні показники, що відображають стан суїциду серед засуджених у виправних колоніях України протягом 2008–2018 рр.

Розрахований середній щорічний рівень облікованих випадків суїциду – 50.

Встановлено, що порівняно з попередніми роками питома вага суїциду у структурі загальної смертності у виправних колоніях має нестабільну тенденцію, зокрема з 2013 по 2015 рр. така питома вага суїциду у пенітенціарній системі мала тенденцію до збільшення, та зросла на 3,2% і у 2015 р. становила 9,6%; у подальшому, з 2016 р. і дотепер наявне стабільне зниження відповідних показників (у 2018 р. – 6,9%).

Використання спеціального коефіцієнта інтенсивності суїциду засуджених дало змогу точніше оцінити ступінь ураженості цим деструктивним явищем виправних колоній України – 57,5 осіб на 100 тис. засуджених, що значно перевищує аналогічні показники пенітенціарних служб країн Європейського Союзу. Проведення порівняльного аналізу між аналогічними показниками суїциду серед засуджених у виправних колоніях та населенням України засвідчило суттєво вищу інтенсивність суїциду серед засуджених (57,5 у виправних колоніях проти 21,2 серед населення).

Встановлено, що найчастіше суїцид вчиняють засуджені, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки, найменш суїцидально вразливою категорією є засуджені, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання. Найвищою ймовірністю вчинення суїциду характеризуються перші два роки відбування покарання у виправних колоніях (39%), що пояснюється об'єктивними труднощами психологічної адаптації до інших умов життя, необхідністю побудови нових, специфічних соціальних контактів, виконання іншої соціальної ролі.

Аналіз територіального розподілу випадків суїциду засуджених та ранжування областей України за величиною спеціальних коефіцієнтів інтенсивності дав змогу визначити регіони з найвищими показниками суїциду: Чернівецька (377 випадків на 100 тисяч осіб), Івано-Франківська (301 випадок на 100 тисяч осіб), Вінницька (193 випадки на 100 тисяч осіб) області.

У підрозділі 2.2 *«Співвідношення суїциду серед засуджених та злочинності у виправних колоніях України»* доведено, що суїцид серед засуджених характеризується стійкими зв'язками із насильницькою злочинністю у виправних колоніях, що пояснюється значною кількістю спільних детермінуючих чинників вказаних злочинів та суїциду.

Встановлено окремі форми взаємозв'язку суїциду та злочинності, з іншими девіантними проявами, які мають спільну з ним природу виникнення, виражену в агресії. Застосування методу кореляційного аналізу шляхом зіставлення індексів інтенсивності вчинення вбивств і суїцидів у виправних колоніях України протягом 6-річної ретроспективи (як бази аналізу) у період з 2013–2018 рр. дозволило кількісно оцінити щільність зв'язку між вказаними явищами (0,85472), що дало підстави для висновку про наявність сильної позитивної кореляції між вбивствами та суїцидами.

У підрозділі 2.3 *«Кримінологічна характеристика особи суїцидента у виправних колоніях України»* встановлено, що у розподілі вчинення суїциду спецконтингентом за статтю переважають чоловіки (96,5%), що відповідає світовим тенденціям як у суспільстві в цілому, так і в установах виконання покарань зокрема. Аналіз офіційних статистичних відомостей у 2010–2018 рр., дозволяє відмітити сталу тенденцію до омолодження суїциду: найбільш чисельною залишається вікова група від 18 до 29 років (2010 р. – 43,7%, 2018 р. – 46%) та від 30 до 49 років (2010 р. – 42,3%, 2018 р. – 37%). Найрідше вчиняють суїцид засуджені, що належать до вікової групи понад 50 років (2010 р. – 14%, 2018 р. – 17%).

З'ясовано, що 60,3% суїцидентів у виправних колоніях не мали сім'ї (дружини, дітей) або були розлучені та не підтримували відносин за допомогою листування. Переважна більшість суїцидентів має середню та професійно-технічну освіту. Тільки 2% засуджених вчинили суїцид унаслідок психічного розладу.

Абсолютну більшість серед суїцидентів у виправних колоніях становлять засуджені за корисливо-насильницькі (50%) та насильницькі (45%) злочини, переважно за умисне вбивство. 45% суїцидентів мали судимість і раніше відбували кримінальні покарання у вигляді позбавлення волі. Більшість суїцидентів (52,5%) характеризувалися адміністрацією виправних колоній негативно, зокрема як такі, що не стали на шлях виправлення, порушували встановлений порядок відбування покарання. За своїм неформальним статусом серед суїцидентів у виправних колоніях переважають особи, що відносяться до категорії «мужиків» – 75,4% і «знедолених» – 20,5%. Тільки 4,1% суїцидентів мали високий неформальний статус «авторитета» або належали до найближчого оточення лідера.

Встановлено та надано опис демонстративно-шантажній суїцидальній поведінці засуджених як найбільш поширеній у виправних колоніях. Визначено домінування з усіх проявів суїцидальних форм аутодеструкції парасуїцидів.

У підрозділі 2.4 «Детермінанти суїцидальної поведінки засуджених у виправних колоніях України» основними детермінантами суїциду серед засуджених у виправних колоніях України визначено: ізоляцію від суспільства й розміщення в замкнутому середовищі; наявність певного режиму відбування покарання (дію цього чинника не є однозначною: з одного боку режим привчає до дисципліни, до дотримання елементарних правил поведінки, а відтак, може розглядатись як засіб ресоціалізації, з іншого боку – нівелює особистість як таку, позбавляє її індивідуальності тощо); постійне спілкування з обмеженим колом осіб, почуття «інформаційного голоду»; конфліктні стосунки в місцях позбавлення волі з іншими засудженими; негативні явища субкультури засуджених (ставлення до засудженого, виходячи з різновиду його правопорушення, авторитетність – неавторитетність особистості, виходячи з оцінювання її якостей за «шкалою цінностей», прийнятих у середовищі засуджених).

Розділ 3 «Заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Загальносоціальні заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» акцентовано увагу на заходах популяризації інститутів психологічної та психіатричної допомоги населенню, які охоплюють: зняття негативної семантико-емоційної соціальної стигми, що ретранслюється засобами дискурсу, ставлення до осіб, які мають досвід отримання психологічної та/або психіатричної допомоги; дестигматизація інституту такої допомоги, забезпечення її доступності (через розширення мережі консультативних, кризових та реабілітаційних центрів, реформування системи підготовки персоналу, осучаснення технік і методик роботи із суїцидентами, формування спеціальних фондів державного, а також недержавного, змішаного фінансування програм діяльності таких центрів, підвищення соціальної престижності професій відповідних фахівців, осучаснення освітніх програм їх підготовки, запровадження новітніх методик роботи із суїцидентами тощо).

Запропоновано заходи удосконалення душпастирської роботи в середовищі засуджених до позбавлення волі. Наголошено на необхідності розширення діапазону можливих до організованого поширення в установах виконання покарань альтернативних релігійним психолого-терапевтичних духовних практик, а також зміни до Положення про Душпастирську раду з питань релігійної опіки у пенітенціарній системі України (2017 р.), зокрема: 1) змінити назву положення та найменування відповідної ради як «Положення про Душпастирську раду у пенітенціарній системі України» та «Душпастирська рада» відповідно; 2) п. 4 Розділу I викласти у такій редакції: «Душпастирська рада функціонує на засадах рівності і толерантного ставлення, поваги до внутрішніх настанов і традицій усіх не заборонених законом релігійних організацій і громадських об'єднань, що здійснюють духовне навчання й

практики, є незалежною від органів державної влади України, політичних партій, релігійних організацій, громадських формувань та їх керівних органів»; 3) п. 1 Розділу III викласти у такій редакції: «Погодження кандидатів на посади капеланів в органах і установах для здійснення заходів душпастирської опіки засуджених, уповноважених керівними органами релігійних організацій та громадських об'єднань, що здійснюють духовне навчання й практики»; 4) п. 1 Розділу V викласти у такій редакції: «Керівні органи релігійних організацій та громадських об'єднань, що здійснюють духовне навчання та практики, статuti (положення) яких зареєстровані у встановленому законом порядку, для співпраці з Мін'юстом уповноважують відповідним документом свого офіційного представника, відповідального за взаємодію з Мін'юстом строком на 3 роки».

У підрозділі 3.2 «Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України» виокремлено, надано опис та пояснення режимним, оперативно-розшуковим, освітньо-виховним, медико-реабілітаційним, соціально-психологічним та організаційно-правовим заходам. Обґрунтовано високий превентивний потенціал дотримання встановленого розпорядку дня в установі, а також періодичних перевірок наявності засуджених, упорядкованості їх пересування, вилучення заборонених до використання речей і предметів, особистого огляду, огляду житлових приміщень (камер), чіткої фіксації і аналізу всіх випадків суїцидальної поведінки, постановки на профілактичний облік осіб з суїцидальною активністю.

Розроблено пропозиції щодо антисуїцидальної специфікації національного превентивного механізму. Наведено аргументи на користь необхідності скасувати положення ч. 4 ст. 19-1 Закону України «Про Уповноваженого Верхової Ради України з прав людини» щодо роботи моніторів виключно на підставі окремого доручення омбудсмена. Сформовано відповідні пропозиції щодо змін та доповнень до вказаного закону, а також Кримінального кодексу України, зокрема запропоновано нову редакцію ст. 120 КК України «Доведення до самогубства», а також обґрунтовано позицію про необхідність окремого правового регулювання діяльності корпусу моніторів національного превентивного механізму, що, серед іншого, передбачає криміналізацію перешкоджання їх діяльності (ст.ст. 343, 346, 347 КК України).

Сформовано пропозиції щодо антисуїцидальної специфікації роботи відділень соціально-психологічної служби виправних колоній. Запропоновано зміни й доповнення до Положення про відділення соціально-психологічної служби. Запропоновано внести зміни до Переліку веб-сайтів, до яких дозволяється доступ засудженим, а також розроблено проект програми диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання саморуйнівних станів», запровадження якої повинно усунути організаційно-правову прогалину у роботі із суїцидентами серед засуджених у виправних колоніях.

Охарактеризовано індивідуальні заходи запобігання суїцидам серед засуджених у виправних колоніях, які згруповано у два блоки: 1) ті, що спрямовані на блокування розвитку особистісних суїцидогенних факторів

(діагностичні й прогностичні заходи, що спрямовані на вчасне, компетентне виявлення засуджених з числа груп суїцидального ризику; заходи нейтралізації депресивних та інших психологічних та/або психіатричних розладів; психокорекційні, освітньо-прогресивні, сугестивно-терапевтичні заходи, спрямовані на сприяння у самоактуалізації засуджених); 2) заходи нейтралізації суїцидогенних ситуацій (заходи захисту засуджених від насильства; заходи медіації; заходи обструкції; заходи мікросоціального конструювання щодо формування позитивного комунікативного кола серед засуджених).

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні основних детермінантів, що зумовлюють суїцидальну поведінку осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях, та розробці на цій основі заходів запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. Найголовніші з них такі:

1. Ретроспективний аналіз розвитку уявлень про суїцид як кримінологічного явища на теренах сучасної України дозволив виокремити та надати опис трьом етапам, диференціація яких зумовлена як особливостями суспільно-політичних процесів у різні історичні періоди, релігійною та культурною специфікою суспільних відносин, так й об'єктивними закономірностями організаційно-правового забезпечення запобігання суїциду: 1) імперський (XVIII–XIX століття); 2) радянський (початок XX століття – 1991 рік); 3) сучасний (1991 рік – дотепер).

З розвитком наукових уявлень про суїцид як кримінологічне явище виникла необхідність визначення поняття суїциду серед засуджених як самостійного об'єкта дослідження.

2. Запропоновано визначення змісту суїциду серед засуджених як явища, що існує на двох рівнях – абстрактному (масовому та статистично стійкому) та конкретному (індивідуальному) та сформульовано авторське поняття «суїцид серед засуджених», під яким пропонується розуміти асоціальне, девіантне та деструктивне явище, яке знаходить діяльнісний прояв в усвідомленій, вольовій аутодеструктивній поведінці засуджених, що є наслідком соціально-психологічної дезадаптації особистості та має на меті позбавлення себе життя і, як наслідок, настання смерті.

3. Аналіз зарубіжного досвіду запобігання суїциду серед засуджених дає підстави для висновку, що найбільш дієвим та перспективним в Україні напрямом відповідної запобіжної діяльності є практика залучення до роботи із засудженими представників релігійних та громадських організацій. На основі проведеного аналізу запропоновано заходи удосконалення душпастирської роботи в середовищі засуджених до позбавлення волі. Наголошено на необхідності розширення діапазону можливих до організованого поширення в установах виконання покарань альтернативних релігійним психолого-терапевтичних духовних практик.

Стверджується, що для ефективного запобігання суїциду серед засуджених має бути розроблена доктринальна модель державної політики у сфері запобігання суїциду серед засуджених, а саме визначені основні напрями такої політики; поставлені стратегічні завдання й створений алгоритм запобігання суїциду з можливістю залучення інфраструктури, засобів масової інформації та громадськості; окреслене коло суб'єктів, що здійснюватимуть поставлені завдання й функції та визначений обсяг їх повноважень, прав, обов'язків.

4. З'ясовано абсолютні, середні та відносні показники, зокрема рівень, інтенсивність, динаміку, структуру і географію суїциду серед засуджених у виправних колоніях України:

- протягом 2008–2018 рр. середня щорічна кількість облікованих випадків суїциду становила 50 випадків;

- наявні суттєві коливання значень відносних показників структури суїциду серед засуджених, зокрема протягом 2013–2015 рр. , питома вага суїциду у структурі загальної смертності у пенітенціарній системі мала тенденцію до збільшення (+3,2%) і у 2015 р. становила 9,6%, водночас, аналогічні показники протягом 2016–2018 рр. демонструють стабільне зниження (у 2018 р. – -6,9%);

- середньорічний коефіцієнт інтенсивності суїциду засуджених у виправних колоніях України на 100 тис. осіб становить 57,5 осіб, що більше ніж удвічі перевищує відповідний показник серед населення в Україні (21,2 випадки суїциду на 100 тис. осіб);

- найвищими залишаються показники інтенсивності суїциду серед спецконтингенту в установах Чернівецької (377 випадків на 100 тисяч осіб), Івано-Франківської (301 випадок на 100 тисяч осіб) та Вінницької (193 випадки на 100 тисяч осіб) областей.

5. Встановлено окремі форми взаємозв'язку суїциду та злочинності в установах виконання покарань, з іншими девіантними проявами, які мають спільну з ним природу виникнення, виражену в агресії. Розраховане значення коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона між індексами інтенсивності вчинення вбивств і суїцидів у виправних колоніях України протягом 6-річної ретроспективи становить 0,85472, що відповідно до шкали Чеддока дає підстави стверджувати про наявність сильної позитивної кореляції між вбивствами та суїцидами у виправних колоніях.

6. З'ясовано типові характеристики суїцидента у виправних колоніях України. Встановлено категорії засуджених, які мають підвищений ризик вчинення суїциду: які вперше опинилися у виправних колоніях; які раніше неодноразово відбували покарання у виді позбавлення волі і знаходяться у виправних колоніях з найбільш жорстким режимом утримання; які раніше вчиняли спробу суїциду (членоушкодження); які характеризуються негативно, як такі, що не стали на шлях виправлення, які порушують режим відбування покарання, які не перебувають в самодіяльних організаціях засуджених; які відносяться до категорії «відторгнутих»; з тяжкою, невиліковною хворобою, що має високу ймовірність смертельного результату або інвалідності (ВІЛ/СНІД, туберкульоз та ін.); з психічними розладами, яким не призначені примусові

заходи медичного характеру; не мають (або ж втратили в період відбування покарання) сім'ї, родичів, визначеного місця проживання на свободі.

7. Дослідження криміногенних чинників суїциду серед засуджених з позицій системного підходу дало змогу зробити загальний висновок про визначальний зумовлюючий вплив специфічних (пенітенціарних) чинників, що мають місце виключно в установах виконання покарань, а саме ізоляцію від суспільства й розміщення в замкнутому середовищі; наявність певного режиму; постійне спілкування з обмеженим колом осіб, почуття «інформаційного голоду»; конфліктні стосунки з іншими засудженими; негативні явища субкультури засуджених.

8. Запобігання суїциду серед засуджених – комплекс взаємопов'язаних, організаційно забезпечених державних та індивідуальних заходів, спрямованих на виявлення основних детермінантів суїциду серед засуджених, їх нейтралізацію (послаблення впливу) на макро-, мезо- та мікросоціальному рівнях, у особистісному та ситуативному вимірах.

У рамках загальносоціальних заходів запобігання суїцидам серед засуджених до позбавлення волі звернуто увагу на популяризацію інститутів психологічної та психіатричної допомоги населенню, які охоплюють: зняття негативної семантико-емоційної соціальної стигми, що ретранслюється засобами дискурсу, ставлення до осіб, які мають досвід отримання психологічної та/або психіатричної допомоги; дестигматизація інституту такої допомоги, забезпечення її доступності. Заходи специфікації антисуїцидальної психологічної та психіатричної допомоги мають виходити з: а) спеціалізації фахової підготовки персоналу закладів та установ надання психологічної та психіатричної допомоги суїцидентам; б) інституціонального взаємопроникнення механізмів протидії домашньому насильству, булінгу, виконання покарань, медичної та соціальної реабілітації військовослужбовців, учасників бойових, дій з механізмами запобігання суїцидів; в) розширення об'єктів запобігання злочинам до меж пов'язаних із ними факторів фонових явищ, в тому числі й кримінологічно значущих чинників суїциду; г) специфікація відповідної кримінологічної практики за сферами, видами факторів обструкції, групами впливу, в тому числі й щодо засуджених до позбавлення волі.

9. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання суїциду серед засуджених до позбавлення волі повинні бути спрямовані на ретельну діагностику та виявлення психічних розладів і відхилень у осіб, засуджених до позбавлення волі; проведення профілактичних заходів щодо осіб з психічними розладами; надання медичної, психіатричної, психологічної допомоги особам, які здійснили акт членушкодження чи спробу суїциду.

Розроблено пропозиції щодо антисуїцидальної специфікації національного превентивного механізму та відділень соціально-психологічної служби виправних колоній, а також проект програми диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання саморуйнівних станів», запровадження якої повинно усунути організаційно-правову прогалину у роботі із суїцидентами серед засуджених у виправних колоніях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Остропільська А. А. Теоретико-правові засади дослідження пенітенціарного суїциду: історичний аналіз та сучасний стан. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 342–345.
2. Поліщук Г. С., Тернавська А. А. Запобігання доведенню до самогубства засуджених у виправних колоніях: віктимологічні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2015. № 17. Т. 2. С. 80–83.
3. Тернавська А. А. Кримінологічний аналіз сучасного стану суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. *National law journal: teory and practice*. 2017. № 4 (26). С. 142–145.
4. Тернавская А. А. Понятие суицида среди осужденных в исправительных колониях Украины, его виды. *Вестник Академии МВД Республики Беларусь*. 2017. № 2 (34). С. 257–261.
5. Тернавська А. А. Основні кримінально-правові заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 8. С. 189–193.
6. Поліщук Г. С., Тернавська А. А. Запобігання суїциду серед засуджених до довічного позбавлення волі. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1 (18). С. 149–157.
7. Тернавська А. А. Кримінологічна характеристика особи суїцидента у виправних колоніях України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2. С. 156–161.
8. Поліщук Г. С., Тернавська А. А. Заходи запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях та шляхи удосконалення. *East European Scientific Journal*. 2019. № 1 (41). С. 47–51.
9. Тернавська А. А. Душпастирська опіка, як елемент запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. *East European Scientific Journal*. 2019. №6 (46). С. 63–67.
10. Остропільська А. А. Окремі заходи запобігання суїциду серед осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. *Актуальні питання застосування кримінально-виконавчого законодавства: зб. матеріалів кругл. столу* (Київ, 18 берез. 2015 р.). Київ: ДПтС, Ін-т крим. викон. служби, 2015. С. 128–130.
11. Остропільська А. А. Сучасний стан і динаміка пенітенціарного суїциду в Україні. *Пенітенціарна теорія та практика очима молодих науковців: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф.* (Київ, 17 квіт. 2015 р.). Київ: Ін-т крим. викон. служби, 2015. С. 35–37.
12. Остропільська А. А. Заходи запобігання пенітенціарному суїциду. *Модернізація системи вищої освіти в контексті закону України «Про вищу освіту»*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Чернігів, 5 черв. 2015 р.). Чернігів: Десна Поліграф, 2015. С. 219–221.

13.Остропільська А. А. Превенція суїциду в місцях позбавлення волі. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ: Ін-т крим. викон. служби, 2015. С. 190–193.

14.Тернавська А. А. Феномен пенітенціарного суїциду. *Актуальні питання юридичної теорії та практики: наукові дискусії*: міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 4–5 груд. 2015 р.). Харків: Східноукр. наук. юрид. організ., 2015. С. 123–125.

15.Тернавська А. А. Запобігання суїциду серед засуджених у контексті реалізації права на життя. *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: теоретичні та практичні аспекти*: тези VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 груд. 2015 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 204–206.

16.Тернавська А. А. Деякі аспекти віктимологічної профілактики доведення до самогубства засуджених у виправних колоніях. *Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29 січ. 2016 р.). Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2016. С. 113–115.

17.Тернавська А. А. Аналіз сучасного стану суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 201–204.

18.Тернавська А. А. Превенція суїциду серед засуджених у контексті реалізації права на життя. *Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ*: зб. матеріалів V міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21 січ. 2017 р.). Київ: Ін-т крим. викон. служби, 2017. С. 292–295.

19.Тернавська А. А. Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 27 квіт. 2018 р.). Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2018. С. 99–101.

АНОТАЦІЯ

Тернавська А. А. Запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню запобігання суїциду серед засуджених у виправних колоніях України. Визначено поняття та надано загальнонаукову характеристику суїциду серед засуджених, встановлено зумовлюючи його чинники. Розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики суїциду серед засуджених у виправних колоніях України, доведено тісний взаємозв'язок суїциду з насильницькою злочинністю та встановлено окремі форми такого взаємозв'язку. Проаналізовано кримінологічно

значущі ознаки засуджених, які вчиняють суїцид. Надано характеристику основним загальносоціальним заходами запобігання суїциду серед засуджених, що мають розгортатися в межах єдиної загальнодержавної стратегії запобігання суїциду з відповідною специфікацією до умов відбування та виконання покарань. Розроблено пропозиції щодо удосконалення спеціально-кримінологічних заходів запобігання суїциду серед засуджених, серед яких виокремлено режимні, оперативно-розшукові, освітньо-виховні, медико-реабілітаційні, соціально-психологічні та організаційно-правові заходи.

Ключові слова: виправні колонії, засуджений, суїцид, девіантна поведінка засуджених, запобігання суїциду.

АННОТАЦИЯ

Тернавская А. А. Предотвращение суицида среди осужденных в исправительных колониях Украины. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

Диссертация посвящена комплексному исследованию предотвращения суицида среди осужденных в исправительных колониях Украины. Определено понятие и дана общенаучная характеристика суицида среди осужденных, установлено вызывающие его факторы. Раскрыто содержание элементов криминологической характеристики суицида среди осужденных в исправительных колониях Украины, доказана тесная взаимосвязь суицида с насильственной преступностью и установлены отдельные формы такой взаимосвязи. Проанализированы криминологически значимые признаки осужденных, совершающих суицид. Дана характеристика основным общесоциальным мерам предотвращения суицида среди осужденных, реализующихся в рамках единой общегосударственной стратегии предотвращения суицида с соответствующей спецификацией к условиям отбывания и исполнения наказаний. Охарактеризованы и внесены предложения по совершенствованию специально-криминологических мер предупреждения суицида среди осужденных, среди которых выделены режимные, оперативно-розыскные, образовательно-воспитательные, медико-реабилитационные, социально-психологические и организационно-правовые меры.

Ключевые слова: исправительные колонии, осужденный, суицид, девіантне поведіння осужденных, предупреждение суицида.

SUMMARY

Ternavska A. A. Prevention of suicide among convicts in correctional colonies of Ukraine. – *The qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law Sciences 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The dissertation presents the solution of the important scientifically applied problem of suicide prevention among prisoners in correctional colonies of Ukraine in particular, defines the concept and describes suicide among prisoners, as a phenomenon that exists at two levels – abstract (mass and statistically stable) and concrete (individual), determined its causes and socially dangerous consequences, defined and provided a scientific description of the main directions of suicide prevention among prisoners in the correctional colonies of Ukraine.

From the scientific point of view, a retrospective analysis of the development of suicide perceptions as a criminological phenomenon on the territory of modern Ukraine has been made, which made it possible to carry out appropriate periodization. The results of positive foreign experience in preventing suicide among convicts are summarized.

It was carried out the scientific analysis of the development of ideas about suicide as a criminological phenomenon in the territory of modern Ukraine, which made possible to allocate appropriate periodization. There were summarized the results of positive foreign experience in preventing suicide among prisoners. Clarified the conceptual-categorical apparatus of the key concepts, that make up the subject of the research, namely.

It is revealed the content of elements of the criminological characteristics of suicide among convicts in correctional colonies of Ukraine, in particular information about its condition, structure and dynamics. The close relationship between suicide and violent crime has been proved, certain forms of the relationship of suicide and crime, with other deviant manifestations in society, have a common nature of the emergence expressed in aggression, namely the commission of murder, suicide and terrorism.

It was analyzed criminological significant signs of convicts who commit suicide, and determined the most common forms of their suicidal behavior in correctional colonies. The factors determining suicide among the convicts are explored, determined and systematized, in particular, in the structure of the determination complex, the category of specific (penitentiary) factors having a decisive determining influence, namely isolation from society and placement in a closed environment, is singled out; availability of a certain mode; constant communication with a limited circle of people, a sense of «information hunger»; conflict with other prisoners; negative phenomena of subculture of convicts.

It was given the description and characteristics of components of prevention of suicide among convicts, in particular the system is proposed, the description and explanation of the main strategic social-social measures for the prevention of suicides among prisoners of imprisonment are provided. The emphasis is on the promotion of institutions for psychological and psychiatric care to the population, which include: removal of negative semantic-emotional social stigma, re-transmitted through means of discourse, attitude towards persons who have experience in obtaining psychological and / or psychiatric care; destigmatization of the institution of such assistance, ensuring its availability.

Proposed measures to improve the pastoral work in the prisoners' environment. There were formed the suggestions on amendments to the Provision on the Pastoral Council on religious wards in the penitentiary system of Ukraine.

There were characteristics of special-criminological measures to prevent suicides among convicted prisoners. Dedicated, provided description and explained of regime, operative-search, educational, educational, rehabilitation, social-psychological and organizational-legal measures. Emphasized the exceptional importance of thorough diagnosis and identification of mental disorders and deviations from persons sentenced to imprisonment; carrying out preventive measures on persons with mental disorders; provision of medical, psychiatric, psychological assistance to persons who have committed an act of arrest or attempted suicide.

Proposals for the anti-suicidal specification of the national preventive mechanism have been developed. The need to exclude the provisions of Part 4 of Art. 19-1 of the Law of Ukraine «On the Ombudsman of Ukraine» regarding the work of monitors solely on the basis of a separate mandate from the Ombudsman.

The dissertation proposes measures of antisuicide specification of the work of the departments of social and psychological service of correctional colonies. The necessity to create in their structure separate sectors for the prevention of suicide has been proved. on this basis changes and corresponding amendments to the Statute on branches of social and psychological service were formed.

There are individual suicide prevention measures among prisoners in correctional colonies, which are grouped into two blocks: those aimed at blocking the development of personal suicidogenic factors (diagnostic and prognostic measures, neutralization measures, actualization measures, commemorative measures); measures of neutralization of suicidogenic situations (measures-protection of the person from violence, measures-mediation, measures-obstruction, measures of micro-social construction).

A draft program of differentiated educational influence on prisoners «Overcoming self-destructive states» has been developed, the introduction of which should eliminate the organizational legal gap in dealing with suicides among prisoners in correctional colonies.

Key words: correctional colony, convicted, suicide, deviant behavior of convicts, prevention of suicide.